

Szélárnyék a Viharsarokban

Féja Géza kriminalizálásának kísérlete, 1945–1949

I. rész

„Mértéken túl senkit se büntess vagy kárhoztass.”
Szent István király intelmei

1. Motivációk

1945 tavaszától, ahogy Budapest ostroma véget ért, komoly erők mozdultak meg Féja Géza kiiktatása érdekében. Köztük olyanok is, akik nemcsak az irodalmi életből, hanem a szabad emberek világából is kizárták volna. Népbírószági eljárást szorgalmaztak, azt kívánták, hogy börtönözzék be.

E. Kovács Kálmán¹ visszaemlékezése szerint „'45 tavaszán beválasztották Féját egy budai nemzeti bizottságba, de az egyik gyűlésen Várnai Zseni² kijelentette, hogy nem dolgozik együtt a nácik magyarországi szekértolójával. Erre Féja felállt és kiment, bár én vissza akartam tartani.” Supka Magdolna (szóbeli közlése) szerint az eset 1945 februárjában történhetett.

Nemcsak Várnai Zseni gondolta Budapesten, hogy Féja Géza háborús bűnös. Az alakuló írószervezetek ülésein, az ostrom után ébredező szellemi-művészeti életben többen is non possumust mondtak a személyére. Az indulatok a sajtóban és a nemzetgyűlésben is hangot kaptak. A szociáldemokraták, valamint a polgári radikálisok lapja, a *Népszava* és a *Haladás* szerint Féja Géza „Gömbös Gyula egykori kedvence”,³ „félfasiszta”,⁴ a „nácibarát »Magyarország« uszítóhangú

ZIMONYI ZOLTÁN (1943) nyugalmazott középiskolai tanár, szerkesztő, irodalomtörténész. Kutatási területe a huszadik századi magyar irodalom (népi írók, Hetek írócsoport, Németh László, Féja Géza), Miskolc és Borsod-Abaúj-Zemplén megye irodalmi hagyományai. A *Napjaink, Látóhatár* munkatársa, az *Orpheus* főszerkesztője volt.

- 1 E. [Epres] Kovács Kálmán (1912–2001) költő, főiskolai tanár, Féja híve. A Viharsarokban (Oros-házán) született. Korábban parasztpárti, 1945-ben instruktor a Magyar Kommunista Párt központjában. L. E. Kovács.
- 2 Várnai Zseni (1890–1981) zsidó származású József Attila-díjas költő. Féjában mély nyomot hagyhatott az eset, mert V. Zs. monogrammal azonosította azt a személyt, akit 1945 augusztus végén a szokásos heti szeánszok egyikén vetettek ki kártyán, mint rosszakaróját: „Van egy fő ellenségem, egy idősebb barna asszony. Ez mindenfelé rág, pletykál, támad.” *Lélekben*, Békéscsaba, 1945. szeptember 6.
- 3 A Féja-ügy. *Népszava*, 1946. január 23., 3.
- 4 Kósa János: Magyar állami írók... *Haladás*, 1946. június 19., 5.

cikkírója”⁵ „a letűnt fasiszta idők [...] lelkiismeretlen bértollnoka”⁶. „Féja Géza [a Magyarországon] élte ki minden gyűlölködését, szadista ösztönét, embervadászó hajlamosságát. Nap-nap után írta szenvedélyes hangú cikkeit, denúciált, rágalmozott, ötleteket adott, hogy az üldözöttek ellen a kínszenvedéseket miképpen fokozzák. [...] Féja Géza cikkei esténként százezrekben gyötrelmet, kínzó sejtéseket váltottak ki. Köztudomású volt, amit ma Féja javasolt, holnap rendeletben tették kötelezővé és embertömegek számára következtek újabb megpróbáltatások.”⁷ „A felszabadulás után tudomásunk szerint internálótáborba került, de titokzatos kezek közreműködése folytán kiszabadult”⁸ – „ezt a megbocsátást és elfelejtést, ezt a magához ölelést és azonosítást tovább tűrni nem szabad és nem lehet”⁹; „fiatal demokráciánkat a [...] Fėják és Sinkák veszélyeztetik elsősorban. Mi tudjuk, mert saját bőrünkön tanultuk meg egyszer, vajon demokráciánk mikor fogja megtanulni?”¹⁰; „semmi szín alatt sem engedhetjük meg, hogy azok, akik [...] minden Volksbund-tagnak dicsőségére válóan szolgálták a reakciót, most a demokrácia feledékenységére vagy nem tudni milyen kapcsolatokra építve előnyhöz jussanak. Ha a hazai svábságot megbüntetjük a hitlerizmussal való cimborálásért, akkor lehetetlen megjutalmaznunk Sinkát, Kodolányit vagy Fėját, akik magyar létükre legalább olyan készséggel szolgálták a fasizmust, mint a Volksbundhoz csatlakozott sváb gazda.”¹¹

A szájpropaganda is megtette a hatását. Úton-útfélen terjengett, hogy Féja Berlinbe járogatott, zöld ingben grasszált a pesti utcákon, az éberebbek nyilas karszalagot is látni vélték rajta.

*

Püski Sándor, a népi írók kiadója 1945. március elején jobbnak látta a fővárosi éhezés és az esetleges atrocitások miatt Németh Lászlót és Féja Gézát kimene-kíteni a rommá lőtt Budapestről. Felajánlotta, hogy – a még eladatlan könyveik, valamint a várható újabb kiadások honoráriumának terhére¹² – családostól¹³

5 Svábok mennek – Sinkák és Fėják jönnek. *Népszava*, 1946. január 30., 3.

6 Népbíróság helyett közhivatal? *Népszava*, 1945. szeptember 19., 3.

7 Féja Géza mentes az igazolás alól! *Haladás*, 1946. június 13., 7.

8 Népbíróság helyett közhivatal? *Népszava*, 1945. szeptember 19., 3. Féja nem került internáló táborba.

9 Faragó László szociáldemokrata nemzetgyűlési képviselő interpellációja „a fasiszta íróknak a magyar demokráciában való térfoglalása tárgyában” Nagy Ferenc miniszterelnökhöz, 22. ülés, 1946. február 27. Az interpelláció Szabó Lőrinc, Kodolányi János, Sinka István, Féja Géza (a „nagynyilas”, „népies, völkisch” írók) szellemi életbe való „visszacsempészését” kérte számon a miniszterelnöktől. Az 1945. évi november hó 29-re összehívott Nemzetgyűlés Naplója, I. kötet, 1-30. ülés, 632–636. hasáb.

10 Máté Iván: Kávéház és kiskocsmá. *Haladás*, 1946. február 14., 5.

11 Svábok mennek – Sinkák és Fėják jönnek *Népszava*, 1946. január 30., 3.

12 Féja Endre: Előszó. *Lélekben*, 7–8.

13 Féja Géza egyedül nevelte serdülő kisfiát.

leviszi őket szülőfalujába, Békésre, hogy feltáplálja őket. Az íróknak így indokolta az utat, valójában azonban féltette őket a szervezett politikai indulatoktól.¹⁴ A lakásgondoknál és az ínségnél is nagyobb fenyegetettség, a felszítható tömegindulat elől áttekinthető emberi viszonyok közé, a vidék oltalmába helyezte Püski a két író.

Ez a vidék a „*Viharsarok*” volt. A szó eredetileg időjárás-értelmű köznévi. *Földrajzi névvé* Féja tette. 1937-ben megjelent szociográfiájában ő nevezte az agrárszocialista mozgalmakban gazdag alsó Tiszavidéket „a Tiszántúl, egyben Magyarország »viharsarkának«”. A szociográfia címének „forradalmi, mozgalmi töltése, hangulati vonzata, összetett jelentése, költői színezete és találó rövidsége”¹⁵ játszott közre abban, hogy a szó a közéletben az Alföld déli részének a megjelölésére szolgál. A vihsarok szó bajt, viszályt hozó néprajzi jelentését s a parlamenti jobboldal rendezettségére utaló árnyalatát Féja pozitív politikai metaforává alakította: a megújító, tisztító vihar jelképévé. A szociográfia vallotta és vállalta a történelmi fordulat szükségességét, az agrárproletárok, törpebirtokosok, kisbérlet és mezei munkások beemelését a politikai nemzet tagjai közé.

Az alakuló új rendszer agrárszocialista múltú Békés megyei vezetői a *Viharsarok* írójának a képét őrizték tudatukban, így fogadták Félát 1945-ben. A Parasztpárt, a Kommunista és a Szociáldemokrata Párt Békés megyei szervezete „koalíciós” lapjának címe *Viharsarok* lett.¹⁶

*

Az oltalomkeresők több napi keserves utazás után 1945. március 10-én érkeztek meg Békésre.¹⁷ Féja – Németh Lászlóhoz hasonlóan – életre lobbant, föltámadt a munkakedve.¹⁸ Néhány nap múlva azonban mindketten a békési rendőrségen találták magukat. A helyi nemzeti bizottság két tagja már napok óta érdeklődött utánuk a szállásadóiknál, amikor helybeli gimnazisták oroszellenes röplapokat ragasztottak ki a villanyoszlopokra. Az egyik fiú abban a házban lakott, amelyben Félát elszállásolták. „Püski írói s a békési diákok irodalmi alkotásai közt ezzel megvolt a híd.”¹⁹

14 Püski Sándor személyes közlése 1980 tájt.

15 Farkas József-Szabó Ferenc: *A Viharsarok. Egy tájegység sajátos történelmi problémái. Párttörténelmi Közlemények*, 1979. március, 196.

16 1945. május 23-tól jelent meg, eleinte – névtelenül – Féja is publikálhatott benne. A felelős kiadó az MKP megyei titkára, Gyuska János volt, felelős szerkesztője 1946. október 5-ig Cseres Tibor.

17 Lakatos, 259. Az utazás viszontagságairól Féja Supka Magdolnának írt levele tanúskodik: *Lélekben*, 138. 1945. március 18.

18 „6 nap alatt megírtam egy 60-70 nyomtatott lapnyi könyvecskét Szabó Dezsőről. A megkezdett könyvet – gyermekoromról – is befejezem, megírom a Kossuth-könyv utolsó fejezetét, átdolgozom a Dózsát, s az Áchimról szóló munkámba is belefogok, ha Isten és a történelem másként nem döntenek.” *Lélekben*, 138. 1945. március 18.

19 Németh, 10–12.

A röplapokról (és Püski barátairól: a „nyilas ingben parádézó” Féjáról, valamint valami „német” íróról) azonnal informálták a Szövetséges Ellenőrző Bizottság békéscsabai vezetőjét, Fedorov szovjet őrnagyot. A békéscsabai rendőrség politikai osztálya Féját már éjszaka őrizetbe vette mint feltételezett felbujtót. Némethet másnap kísérik be. Féját arccal falhoz állítva találta a diákok és nyolctíz civil között: „téli kabátban volt, a feje lehorgasztva, s a felső ajka, mintha megnyúlt volna, egész sajtóságon rángatózott”. A vizsgálatot Ligeti László őrnagy vezette.²⁰ Németh így folytatja az elbeszélését: „Féját is áthívták már [kihallgatásra] a szomszéd szobába, a vékony falon át néha a hangját is hallottam: az ízes hangsúlyozásában most csodálkozó, szabadkozó kóták keveredtek: nyilván most kellett berlini útjairól s a zöld ingról nyilatkoznia.”²¹

Hamar tisztázódott, hogy a „felbujtóknak” semmi közük a diákokhoz. Németh Lászlót szabadon engedik, Féját azonban Ligeti őrizetesként személyesen Békéscsabára viszi.²² Néhány napig fogva tartják, majd elengedik.

Kihallgatásáról, a vizsgálatról nem maradt fenn levéltári anyag, Féja sem írt-beszélt róla. Mindössze annyit, hogy nehéz napokat élt át, „megöregedtem, az életkedvem pedig eléggé apályban van, az idegeim is hatalmas próbát állottak s állanak”.²³ Két tény azonban megállapítható. Az egyik: az alakuló hatalom meghatározó ereje, a kommunista párt központja, személyesen Révai József utasította a békés megyei politikai rendőrséget Féja kiengedésére.²⁴ Ezután Békéscsabán munkát kapott, itt kellett és lehetett élnie.²⁵

A másik tény: Féja célkeresztbe került. Pestről nyugtalanító hírek érkeztek. A „Németh László, Féja Géza és Szabó Lőrinc [...] elleni eljárás beszüntetését a »haladó« polgári sajtó, valamint a szociáldemokrata elemek tiltakozó cikkekkel vették tudomásul, lágyszívűséget emlegetnek.”²⁶

20 Féja, 2001, 19. Féja Endre jegyzete.

21 Németh László idézett visszaemlékezése és Féja Géza Püski Sándornak 1945. május 22-én írt levele alapján azonosítható a feljelentő/informátor, aki a szovjet őrnagynak Féját Németországból zöld ingben hazatérő nyilasként jellemezte. „Valóság: Németországban *sohasem* voltam” – fűzte hozzá Féja. Féja, 2003, 178.

22 „Ott a rendőrség egyik hivatali szobájában biztosított civilizált éjjeli szállást és vendéglői kosztot számára. Fogva tartása kb. egy hétig tartott.” Féja, 2001, 19. Féja Endre jegyzete. Ugyanő a könyv előszavában: „A békési rendőrségen történekről apám később nem szívesen beszélt.” I. m. 5.

23 *Lélekben*, 140. 1945. április 18.

24 Révai intézkedésére E. Kovács Kálmán jelzése nyomán került sor. E. Kovács az MKP instruktoraként éppen Békés megyében járt: „hallottam, hogy letartóztatták. Szóltam az érdekében s így engedték szabadon.” L. E. Kovács. Lerner Pált jelentése szerint „Féja Géza 1945 áprilisában került Békéscsabára, mint a politikai rendőrség foglya. Révai elvtárs közbenjárására szabadon bocsátották.” L. Feitl. Feitl nem azonosítja Lerner Pált (a békéscsabai városi agitációs-propaganda osztály ideiglenes vezetőjét) Lócsei Pál (1922–2007) szociológus-újságíróval, ’56-os forradalmárral.

25 1949 szeptemberéig, budapesti egyetemi tanulmányai megkezdéséig fiával együtt, összesen 11 évig, írói szilenciumban. A forradalom alatt, 1956. november 1-jén tért vissza Budapestre.

26 Ezeket először Németh László felesége hozza. Lakatos, 1997, 260.

A Viharsarok szélárnyékot ígért Féja elkövetkező békéscsabai éveiehez, de a Pesten korábban tapasztalt indulatok is gyúlni kezdenek fölötte. Heti, havi rendszerességgel értesül hol arról, hogy szerepel a háborús bűnösök listáján, hol arról, hogy levették. „Napról-napra tapasztaltam, váratlan oldalról érik támadások, de védelmező mozdulatok is” – emlékezett Cseres Tibor.²⁷

*

1945 januárjától megkezdődött a háborús és népellenes cselekmények elszámoltatása, amit nemzetközi kötelezettségek írtak elő. A formája az *igazolóbizottsági*, valamint *népbírószági eljárás*. Ezekhez kapcsolódott az úgynevezett *könyvlista*, a fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus sajtótermékek jegyzéke.

A háborús és népellenes cselekmények számonkérése jogcímén a baloldali pártok előszeretettel bélyegezték reakciónak, fasisztának, háborús bűnösnek politikai ellenfeleiket, a polgári demokratákat, a szovjetizálás bírálóit. A Horthy-korszak anatómia alá helyezését, szereplőinek félreállítását, az „elitváltást” szolgálta az ún. B-lista is.

Ma már gazdag, az internet révén könnyen elérhető a fenti eljárások irodalma. Dolgozatom tárgya Féja népbírószági ügye, mégis célszerű kitérni a kriminalizálás többi rendszerszerű eszközére is.

*

Igazolási eljárás.²⁸ Az ideiglenes nemzeti kormány – „amíg a felállítandó népbírószágok minden népellenes cselekmény elkövetőjét és a háborús bűnösöket felelősségre vonják” – elrendelte a *közalkalmazottak igazoló eljárását*, „hogy az 1939. évi szeptember hó 1. napját követőleg tanúsított magatartása sértette-e a magyar nép érdekeit”.²⁹ Rövid ideig volt hatályban. A kormány újabb rendelete egyértelművé tette, hogy az eljárás aktuális politikai célokat is szolgálhat. Az igazolóbizottságnak „szabad meggyőződés alapján” kellett megállapítania: az eljárás alá vont „alkalmas-e arra, hogy a demokratikus népi Magyarországon közszolgálatot teljesítsen”.³⁰ Ezt a funkcióját később a B-lista vette át.

A szabadúszó értelmiségiek, köztük az újságírók (tehát Féja Gézat érintő) igazolását az 1146/1945., és az ezt kiegészítő 3140/1945. ME. sz. rendelet írta elő. A tételes felsorolás az írókat nem említette, ez a magyarázata, hogy éles vita folyt az írók igazolásáról. A *Szabad Nép* 1945. május 13-i szerkesztőségi cikke „fából vaskarikának” nevezte, és bejelentette, hogy a Magyar Kommunista Párt

27 Cseres, 254.

28 Az igazoló bizottságokról l. többek között Papp Gyula: „Az igazoló eljárások és a háborús bűnök megtorlása 1945 után Magyarországon.” *AETAS*, 24. évf., 2009, 2. szám, 162–179.

29 Az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 15. M. E. számú rendelete a közalkalmazottak igazolásáról. Debrecen, 1945. január 4. 24. §. A rendelet 1945. január 10–május 2. között volt hatályban.

30 1945. évi 1.080. M. E. számú rendelet a közalkalmazottak igazolásáról. L. a rendelet 20. §.át.

„visszavonta képviselőjét az írói igazolóbizottságból. [...] mert [...] feleslegesnek” tartja. „Az írók »igazolását« nem lehet egy kaptafára húzni az állami- és magánalkalmazottak igazolásával. [...] Pártok kiküldöttjeiből álló paritásos testület nem kompetens” a megítélésükben.³¹ Révai József két héttel későbbi vezércikke nem is leplezi, hogy taktikai fogásról van szó, a kommunista párt tömegbázisának növelése érdekében faroltak ki az írói igazolások mögül. „Tudvalevő az is, hogy még pártértekezletünk előtt kezet nyújtottunk a magyar értelmiségnek, és hogy ennek az értékes rétegnek megnyugtató és megbékélése érdekében komoly engedményeket tettünk: az írók, művészek, egyetemi tanárok igazoltatása ügyében engedtünk elvi álláspontunkból csak azért, hogy lehetőleg minden akadályt elhárítsunk az építő és alkotó nemzeti erők összefogása útjából.”³²

Az igazolási eljárást a kékcédulás választások után, 1948. október 31-én megszüntették.

Találunk ugyan utalásokat, hogy Féját eljárás alá vonták és nem igazolták,³³ s hogy ő maga is számolt az eljárással.³⁴ Erre azonban sem íróként, sem újságíróként nem került sor. A Nemzeti Parasztpárt (a népi írók pártja) ugyanis pártközi egyeztetés révén elérte az *írói* igazolások leállítását. Ennek ellenére – egy feljelentés alapján³⁵ – a Magyar Újságírók Országos Szövetségéhez kiküldött igazolóbizottság olvashatatlan aláírással, bélyegző nélküli levélben felszólította Féja Gézát, hogy igazolásán 1946. május 3-án jelenjen meg. A Budapesti Nemzeti Bizottság emlékeztette a Szövetséget, hogy „1945. évi június hónapban tartott pártközi értekezleten a pártvezetők egyöntetűen megállapodtak abban,

31 I. m. 3. Az aláíratlan szerkesztőségi cikk a koalíciós partnerek mellett saját tagságának is üzent: „Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy demokratikus pártokra a magyar irodalom és általában a magyar kultúra ügyei nem tartoznak. Tartoznak. De nem mindenkinek, akinek zsebében történetesen ott van a Magyar Kommunista Párt tagsági könyve, van joga és kompetenciája pártunk »nevében« fellépni nagy, általános horderejű kulturális kérdésekben.”

32 Révai József: Félreértések elkerülésére. *Szabad Nép*, 1945. május 31., 1. Révai a cikk folytatásában a kérelmelhetetlen elvi szilárdságot hangsúlyozza: „azok az engedmények, melyeket pártunk az újjáépítés érdekében, a bizalmi légkör kialakítása kedvéért tett, nem azt jelentik, hogy most már amnesztiát adunk a reakciónak, behunyjuk szemünket a reakciót fedező politikai mesterkedései előtt. Sőt ellenkezőleg! A feledékenyeket emlékeztetjük a pártértekezletünkön egyhangúlag elfogadott határozat következő kitételére: »Az újjáépítési program megvalósításának egyik legfontosabb előfeltétele, hogy végre teljes erővel meginduljon a fasiszta és nyilas maradványok és a reakció elleni harc«...”

33 Pl. Boross Elmér tanúkihallgatása 1945. január 2-án.

34 „Most hallom, hogy az Írók Szabad Szervezete az Írók Szövetségévé alakul, és megkezd az igazoltatást. Nem tudom, hogy tárgyalták-e már az ügyemet, és miként áll?” *Lélekben*, 157. 1945. július 23.

35 Félbevágott A/4-es papíron egyetlen mondat: „Bejelentést teszek Féja Géza jelenleg békéscsabai lakos ismeretes újságírói működése miatt.” 1946. február 25. Tihanyi József. Talán a Balaton kávéházat tulajdonló Tihanyi-család valamelyik tagja volt a feljelentő? A személyt nem sikerült azonosítanom. L. Féja Géza igazolási ügye HU_BFL_XVII_1671_1945 1.

hogy F. G.-t kiemelik az igazolási eljárás alá vonandók közül”,³⁶ így „Féja igazolási eljárásának lefolytatásáról egyszer s mindenkorra tekintsenek el”. Erről a Budapesti Nemzeti Bizottság főtítkársága, Rosta László – a bizottság kommunista párti jegyzője – aláírásával 1946 májusában értesítette Féja Gézát.³⁷

Bár a sajtó hangulatot keltett számos író ellen igazolási eljárás alá vonásuk és elmarasztalásuk érdekében (sőt, ezek tényét is híresztelték), de végül hivatalosnak tekinthető *írói igazolásokra* nem került sor.³⁸ Újságírói igazolását Féja maga is kerülte. „Az újságírói ügyem várhat, nincsen értelme kavarni, nem is szeretnék többé újságíró lenni” – írta Supka Magdolnának 1945 szeptemberében.³⁹

Fizetésemelése, valamint gyulai áttelepülése kapcsán, az állás elnyerése feltételeként Békés megyében 1945-ben többször felmerült ugyan Féja igazolási eljárása, azonban erre sem került sor.

Könyvlista⁴⁰ (A fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus sajtótermékek jegyzéke). Összeállítását az Ideiglenes Nemzeti Kormány 530/1945. M. E. számú 1945. február 26-i rendelete írta elő. Végrehajtásra Faust Imre (1897–1963) könyves szakember vezetésével létrehozták a Fasiszta Sajtótermékek Jegyzékét Összeállító Bizottságot, amely 1946 végéig működött.⁴¹ A hivatalos listákat a Magyar Közlönyben, valamint a Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztálya kiadásában *A fasiszta, szovjetellenes, antidemokratikus sajtótermékek* címen 1945–46 között négy önálló füzetben tették közzé. Körülbelül 4000 könyv, 260 periodika került indexre. A jegyzékre került könyveket kivonták a forgalomból, közkönyvtárakból, és megsemmisítették.⁴² A lista alapján igazolási vagy népbírószági eljárás lehetett kezdeményezni, megtámogatni. A jegyzék gyakran változott, fel- és lekerültek művek, helyreigazításokat és törléseket is tartalmazott. A Magyar

36 *Lélekben*, 234. 1946. május 27.

37 Féja igazolási ügyével – felháborodásának hangot adva – a *Haladás* hosszú szerkesztőségi cikkben foglalkozott: *Féja Géza mentes az igazolás alól!* 1946. június 13. 7.

38 Szabó Lőrinc feddésel zárult ügye újságírói eljárás volt. L. Kabdebó Lóránt Szabó Lőrinc »PERE«. *Argumentum*, 2006.

39 *Lélekben*, 170. 1945. szeptember 16.

40 L. többek között Z. Karvalics László: *Index Magyarországon (1945–1947)*, internet; Sipos Anna Magdolna: *Index librorum prohibitorum a demokratikus Magyarországon (Könyvindexek 1945–1946)*. *Könyvtári Figyelő*, 53. évf. (2007), 3. sz., 413–435. Nagy Gábor: *Ítéletek „fasiszta” könyvek miatt*. *ArchívNet*, 10. évfolyam (2010), 4. sz.

41 Később a közkönyvtárakból kötelező selejtezés címén számos nem kívánatos könyvet kivontak és megsemmisítettek. Erre a sorsra került Féja irodalomtörténetének mind a három kötete.

42 Az 1. §. előírta, hogy meg kell semmisíteni „a könyvnyomdák, könyvkiadó vállalatok, könyvkereskedők, köz- és kölcsönkönyvtárak, iskolai könyvtárak, valamint magánszemélyek birtokában lévő minden fasiszta szellemű, szovjetellenes és antidemokratikus sajtóterméket (könyv, folyóirat, napilap, hirdetmény, röplap, képes ábrázolat stb.), tekintet nélkül arra, hogy az magyar vagy más nyelven jelent meg”.

Közlönyben 1945 júniusában közreadott első jegyzékben⁴³ Féja Géza nem szerepel. Felkerült viszont az 1945 augusztusában közzétett I. számú jegyzék 1946-ban megjelent 2. javított kiadásába a *Magyar irodalomszemlélet*⁴⁴ című brosúrája. A néppügyészség a vádiratban bizonyítékként idéz majd belőle. Három kötetes irodalomtörténete és annak 2. része – *A felvilágosodástól a sötétedésig* – viszont nem került indexre, bár lehetett róla olvasni és hallani, maga Féja is úgy tudta.⁴⁵

B-lista. Kormányprogramként Nagy Ferenc miniszterelnök jelentette be 1946. február 8-i bemutatkozó beszédében. A vesztes világháború után a pénzügyi válság miatt csökkenteni kellett a közalkalmazotti, köztisztviselői réteg létszámát az államháztartás egyensúlya érdekében. A Budapesti Nemzeti Bizottság, amely igyekezett kettős hatalmat kialakítani,⁴⁶ 1946. február 14-én felirattal fordult a kormányhoz, hogy a közigazgatási apparátus csökkentését „a demokratikus követelményeknek megfelelően a legsürgősebben hajtsa végre”.⁴⁷ A kormány május 1-jén adta ki az 5000/1946. M. E. sz. rendeletet *Az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében szükséges egyes rendelkezések tárgyában*. Május 19-én lépett hatályba, létrehozta a Közszolgálati Alkalmazottak Elbocsátására Szervezett Bizottságot. Az A-lista a megbízhatók, a B-lista az elbocsájtandó személyek nevét tartalmazta. Az elbocsátott kiválasztásának az irányelve azonban nemcsak a bürokrácia szerkezetének racionalizálása, a szakmaiság volt, hanem a *hivatalnok politikai beállítottsága: tevőlegesen szolgálja vagy sem az ország „demokratikus szellemű” újjáalakítását*. Az intézkedés elsősorban azokat sújtotta, akik a baloldali pártok szemszögéből reakciósook, politikailag megbízhatatlanok voltak – ekkor már a koalíciós partner kiscgazdapárt tagjai is. A B-lista folyamatos fenyegetés és fegyvelmezési eszköz volt az állami alkalmazottak ellen a kommunista párt kezében. A B-listásoktól a választói jogot is megvonhatták. A Közszolgálati Alkalmazottak Elbocsátására Szervezett Bizottság az egypárti diktatúra megvalósításáig, 1949. március 26-ig működött.

43 *Magyar Közlöny*, 1945. június 17., 54. sz., 6-9.

44 Bp., 1942, Magyar Élet kiadás.

45 „Püski Sándor mondja, hogy »A felvilágosodástól a sötétedésig« mégis indexre kerül. Mondja: már nem volt ideje beszélni Fausttal, hogy tegyen lépéseket. Ígérte, hogy visszamenet beszél vele, de mikor kerül vissza?” *Lélekben*, 186. 1945. nov. 10.

46 A Budapesti Nemzeti Bizottság 1945. január 21-én alakult meg. Nemegeyszer konfliktusba került a Debrecenben tartózkodó ideiglenes kormánnyal, mert annak jogkörét is gyakorolta. Kállai Gyula a '70-es években így „méltatta” a túlterjeszkedést: „A Budapesti Nemzeti Bizottság azonban – összetételénél fogva a haladó forradalmi elveket [a Tanácsköztársaság hagyományait] képviselte és igyekezett a kormány intézkedéseit is ilyen szellemben befolyásolni. Az országos közigazgatási, sőt törvényhozási jellegű, hazánk forradalmi demokratikus átalakítására irányuló kezdeményezéseket többnyire a Budapesti Nemzeti Bizottság juttatta kifejezésre.” Kállai Gyul a *Demokratikus újjászületésünk forrásairól*. BNB jegyzőkönyv, VIII. old.

47 BNB jegyzőkönyv, 239.

A Budapesti Nemzeti Bizottság mozgósítására a rendelet kiadását jóval megelőzően országszerte elkezdődtek a bélistázásnak. Féja 1946. március közepén értesült róla, hogy érintett lehet mint könyvtáros.⁴⁸ Végül is nem került B-listára, könyvtáros maradhatott. Talán a már megindult népbírósi eljárás tette okafogyottá? Talán pártfogókra talált? „A komm. párt vezetőségi ülésén elhatározták, hogy levesznek a B-listáról. Leghatározottabban két zsidó ember állott ki mellettem: Lakatos József és Spitz József.”⁴⁹

Népbírósi eljárás. A népbírósi eljárás háborús és népellenes bűnök szankcionálására szervezett természetjogon alapuló rendkívüli különbírósi eljárás volt. A hat, jogilag képzetlen, gyakran iskolázatlan szavazóbíró *laikus bíróságként* (esküdtszék) ítélt 1945. febr. 5. – 1949. nov. 12. között. A 81/1945. ME sz. rendelet hozta létre Debrecenben, 1945 januárjában. Törvényerőre – három további⁵⁰ módosító, kiegészítő kormányrendelettel együtt – az 1945. VII. törvény emelte.

Féja márciusi békési kihallgatása a szovjeteket „felvilágosító” jóvoltából történt. 1945 májusában viszont már hírek érkeznek, hogy szerepel a háborús bűnösök listáján.⁵¹ „Nevetséges vád: én mint a nyilasok támogatója! Hiszen megindulásuk óta mindaddig a legélesebben küzdöttem ellenük, ők pedig énellem. [...] Tévedhettem és botolhattam, hiszen gyarló ember vagyok, de mindent a magyarságért tettem, érte éltem s égtem el idő előtt. A sorsot mindenképpen vállalom, nem térek ki előle, legyen, aminek lennie kell”⁵² – írja Supka Magdolnának.

Ettől kezdve ellentmondó szóbeszéd, hírek és események tartják bizonytalanságban. Félreértésből került a listára, levették, rajta van, súlyos ítéletre, akár 9 éves börtönre számíthat?

Nem hiába zörgött a haraszt, erős szél zörgette. Féja közel egy év múlva, 1946. március 23-i kihallgatásán tudta meg a békéscsabai politikai rendőrségen, hogy a pesti népügyészség *népellenes* bűntett gyanúja miatt már január 2-án

48 *Lélekben*, 218. 1946. március 17. „az itteni Nemzeti Bizottság elnöke, Kocziha Mihály ezt mondta [...] már rég meg kellett volna jelennie nyilatkozatomnak a „Viharsarok”-ban, azért tettek B-listára, mert meg nem jelent. [...] Egyelőre még csinálom a könyvtár ügyét.” *Lélekben*, 224–225. 1946. március 23. „A helyzet ez: b-listára tettek mint könyvtárost. Előre tudtam, szóltam Vizsnyiczay szaksz. titkárnak és Lakatos Tibornak (komm. párt városi frakciójának vezetője). Közbenjárást ígértek.” Féja Gyöngyösi János kezét látja a dologban: „Most értesültem: márciusban, midőn B-listára tettek, alaposan befolyt ebbe Gyöngyösi külügyminiszter; idevaló, sokat jár ide, s ellenséges, – nem tudom, miért – vélem szemben, kispapdarárti.” *Lélekben*, 235. 1946. május 27.

49 *Lélekben*, 226. 1946. március 30.

50 1440/1945. M. E. sz. (hatályba lépett 1945. május 1-jén), 5.900/1945. M. E. sz. és a 6.750/1945. M. E. sz. rendelet.

51 A kormány *Kimutatás a háborús bűnösökről a fegyverszüneti egyezmény 14. pontjához* címmel listákat készített és küldött el a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnak. Féja neve a harmadik, 1945. március 29-én kelt 72 fős listán szerepelt. MOL, XX-1-a, 18. doboz, XVIII.

52 *Lélekben*, 143. 1945. május 6.

megindította a nyomozást.⁵³ Ügye három évig húzódott. Dr. Aczél Endre népügyész 1947. november 4-én vádiratot nyújtott be ellene.⁵⁴ Dr. Ferencz Tibor, a népügyészség vezetője 1948. január 21-én Féja iratait hivatalos használatra visszakérte a Népbíróság elnökétől.⁵⁵ 1948. december 24-én a Budapesti Népügyészség a vádat ejtette, 1949. február 9-i *kelettel* a Budapesti Népbíróság végzést hozott a bűnvádi eljárás beszüntetéséről.

Féja Géza kriminalizálása végül is kísérlet maradt. Kevéssel a népbíróságok megszűnése előtt a pör hamvába holt. Semmi kétségünk, a levéltári iratok is

53 Supka Magdolnának írt levele szerint február végén, március elején már tudomást szerzett a január 2-i tanúkihallgatásokról, nem hitte, hogy eljárás indul ellene.

54 A hírt a *Világosság* már 1946-ban tényként közölte: „Készül a vádirat Féja Géza ellen. Féja Géza, a jobboldali politikához csatlakozott falukutató író ügyében dr. Aczél Endre népügyész a közeli napokban elkészíti a vádiratot.” „Ma hallom: a *Világosság* hírül adta, hogy Aczél népügyész elkészítette a vádiratot ellenem. Ez az ügy, melyről húsvét előtt részletesen írtam.” *Lélekben*, 235. 1946. Pünkösöd után, kedden [június 11-én] „Visszatérve a *Világosság* hírére. Úgy látszik: Aczél ügyész biztatást kapott Horváth Zoltánéktól, s az utóbbiak azért tették közzé a hírt, hogy fölfelé nyomást gyakoroljanak. Öt év alatt elévülnek a dolgok, – az enyém jövőre?” *Lélekben*, 236. 1946. június 14. Féja Géza az 1960-as években így emlékezett vissza az esetre: „1946 júniusában jelent meg a Kis Újságban [a *Világosság*ban], hogy Aczél népügyész – nem tévesztendő össze Aczél Györggyel – elkészítette ellenem a vádiratot, megnevezték a tanácselnököt, kinek tanácsa tárgyalja majd az ügyet, s legalább 9 évet kapok. Előre tudták, vagy így tervezték volna. A támadás fő mozgatója Katona Jenő volt, egykori római kispap, »kiszagzda« újságíró, a Kis Újság szerkesztője. A cikk megjelent, s a közvetlen utána következő napok egyikének reggelén – még 8 óra előtt – gépkocsi állott meg lakásom előtt. Erdei Ferenc szállt ki, kb. hajnali 2-3 óra között indulhatott, mert már megjárta a gyulai népügyészséget, azt hitte, hogy a cikk nyomán letartóztatnak, és követelt. Ott szabadkozott, hogy nem vagyok, nem is voltam letartóztatva. »Hát akkor a csabai lakására megyek válaszolta E. F., – de ajánlom, hogy F. G.-t otthon találjam, mert nagyon megjárják.« »Égészen bizonyos, hogy otthon találja« – hangzott a válasz.

Erdei Feri ezután megnyugtattott: a hír »kacsa«, a lap találta ki. Midőn a tanácselnök olvasta az újságban, hogy néki adják ügyemet, azonnal az Igazságügy Minisztériumba ment, és közölte: inkább lemond, de nem vállal ügyet ellenem. Megnyugtatták: szó sincsen ellenem indítandó eljárásról. Az egészet valaki vagy valakik biztatására Aczél ügyész koholta, s ezért állítólag büntető áthelyezést, a lap pedig fegyelmi megrovást kapott. [...] Erdei azt is közölte, hogy Rákosi Mátyás ugyancsak felháborodott, midőn a cikket olvasta. Felhívta Erdeit: „Mi ez? Azonnal leállítani az ügyet!” 1948-ban Katona Jenőék újra kezdték. A Nemzeti Parasztpárt aktivizálni akart; lapjába, a Szabad Szóba írandó cikkekről volt szó: Katonáék megneszelték, s úgy vélték, most eredményesebb lesz támadásuk. Csalódtak.” *Féja Gézának a '60-as években írott jegyzete*. Féja, 2001, 52.

55 Előzőleg már kiszivároghatott a vád ejtésének lehetősége. A Kis Újság valószínűleg ezt megelőzve nyomást gyakorolt. Ugyanazon napon, 1948. január 21-én, amikor dr. Ferencz Tibor a vádiratot visszakérte a Népbíróságtól, a címdalalon, vastag nagybetűs fölülzsedés: *Vádirat Féja Géza ellen*. A lap belsejében aláíratlan cikk *Népellenes bűncselekmények sorozatával vádolja a népügyészség* alcímmel azt állítja, hogy „A vádirat a mai nap folyamán átkerült a népbíróságra. Nagy Károly dr. elnök az ügy tárgyalásával a Pálosi-tanácsot bízta meg.” Idéz a vádiratból, ezzel mintegy hitelesíteni próbálta a hamis hírt. A cikk szerint (a vádirattól eltérően) Féja 1940 júliusa óta a fasizmust dicsóította. A Kis Újság felelős szerkesztője Féja Géza egyik legelszántabb ellensége, Antalffy Gyula volt. L. Z. Z. Perújrafelvétel. In: *Öt közelkép*, Miskolc, 1989. A neten is elérhető.

dokumentálják, hogy Féja feje fölött politikai játszma tartotta közel négy évig – a „fordulat évéig” – Damoklész-kardját.

*

A Békés megyébe zuhanás fontos pszichobiográfiai adalékokkal árnyalja Féja Géza életrajzát. A '30-as években debatter: gúny, fölényesség, kíméletlen támadókedv jellemezi. Extrovertáltsága Prokrasztész-ágy: csonkolja egyénisége gazdagabb, befelé forduló, intellektuálisabb részét. 1945-ös szerepváltása felszabadítja meditatív hajlamát.⁵⁶ A nagy lázongó nem lázad, „sorsként” viseli új élethelyzetét. Kriminalizálása szempontjából „perdöntő”, hogy bebizonyosodik: a népi gondolat, amelynek harcos író-publicistája, „lobogó tűzű igehirdetője”⁵⁷ volt, nem „völkisch-divat” (ahogy ellenfelei nácizták a mozgalmat), nem parasztromantika, hanem vallott és vállalt meggyőződés, életvalóság. Számos Supka Magdolnának írt bizalmas, elragadtatott sor tanúsítja ezt. „Amit mindig mondtam, most teljesebben: egyszerű emberek jobban betöltik a hivatalt, mint a tisztviselők, mert felelősséggel, lelkiismeretesen, természetes érzéssel és igaz emberi odaadással intéznek mindent. Nagy öröm ez és vigasztalás. Nagyon jól érzem magam közöttük, közöttük az én helyem, sajnálok minden órát, amit a középosztályra pazaroltam.”⁵⁸ „Ami a magyar jövőt illeti: nagyon bízom. Végre feljöttek a mélyből azok az emberek, akik méltók arra, hogy a magyar sorsot irányítsák. Itt, a vidéken látni ezt tisztán: mennyivel bölcsesebbek, nagyvonalúbbak és nagylelkűbbek a nép fiai, mint a tegnapi úri politikusok. Mindig tudtam ezt, de most színről színre látom.”⁵⁹ „A várost most csakugyan a nép emberei vezetik, s megnyugtató és megható, hogy milyen komolyan és felelősségteljesen végzik dolgukat, – nem bürokraták, hanem élő és érző emberek. Nagyon vigasztaló és fölemelő élmény ez.”⁶⁰ Még szaporíthatnánk az idézeteket, Gyula városára vonatkozóan is.

56 „Egyre inkább befelé térek, ez egy nagy pozitívum: a belső élet fölényes vigasza.” *Lélekben*, 197. 1945. december 21. Az *Egy hívő naplója* című, kiadatlan vallásfilozófiai műve a tükre a változásnak. Dér Endre szerint „erősen foglalkoztatta az élet és halál, a halál utáni esetleges lét kérdése is. Magam abszolvánt ev. teológus is voltam akkor, segédlelkész [...], ezért aztán könnyen kölcsönözhettem Neki egy görög nyelvű Újtestamentumot. Kíváncsi volt az eredeti szövegre; arra, pontosan miként szól az eredeti textus, Pál apostol leveléből: Van érzéki test és van lelki test is. Elmondatta velem: európai hírű professzorom, a páli levelek tudósa, Lie. dr. Karner Károly miféle reflexiókat fűzött a »szarksz«, a »szóma«, és a »pneuma« fogalmakhoz. Elgondolkozott, s szokott heves gesztikulálás kíséretében hallatlanul eredeti fejtegetésbe kezdett a halál utáni létről – úgy emlékszem, ez a hinduizmus lélekvándorlási teóriájával volt leginkább rokonítható. Személyiségének volt egy mindenre nyitott, zseniálisan beleérző, a dolgok mögé látni képes, filozofikus oldala.” L. Dér.

57 József Attila nevezte így. L. József Attila, 264.

58 *Lélekben*, 141. 1945. április 18.

59 *Lélekben*, 142. 1945. április 18.

60 *Lélekben*, 146. 1945. május 17.

A népi gondolatot konfirmálja a Viharsarok valósága és Féja új élethelyzete. A szociográfiában a táj lelkét ébresztgette, most életének „tengerszint alatti esztendeiben”⁶¹ szolgálni akarja. Nem a sebeit mutogatja. Szűkre szabott lehetőségei szerint a közért dolgozik. Kap és talál érdemes feladatot. 1945. május 2-án segédkönyvtárosi beosztásban megkezdte a Békéscsabai Városi Könyvtár szervezését, júliusban *népkönyvtárként* nyitják meg. Saját kezűleg gyűjti össze a környék elhagyatott kastélyaiból a barbár pusztításnak kitett értékes példányokat.

Féjának kitűnő a pedagógiai érzéke.⁶² A kölcsönzések, személyre szóló ajánlások valóságos rendhagyó irodalomórák: tehetséges fiatalokat gyűjt maga köré és nevel a könyvtárban.⁶³ A helyi közéletbe is bekapcsolódik. 1945 szeptemberében Vizsnyiczai János megyei szakszervezeti titkárral autón bejárja a vidéket, elkészíti egy általános alapozó népművelő tanfolyam tervét. A fiatalok kedvelik. A MADISZ felkéri a békéscsabai szervezet szellemi irányítására, 1945. december 17-én megválasztják elnöknek. Kidolgozza a munkaprogramot, 10-14 szemináriumot szervez, kettőt személyesen vezet. A MADISZ télen átengedi neki székháza egyik szobácskáját, a keserves hideget fiával ott vészeli át, a fát a szövetség biztosítja. Megtervezi és kis híján meg is szervezheti az Áchim L. András Népfőiskolát.⁶⁴ Előadásai – nemcsak Békéscsabán, hanem megszerzte, Gyulán, Újkígyóson és másutt – egyre népszerűbbek, tömeges az érdeklődés. 1945 őszén Adyról, József Attiláról, Móricz Zsigmondról, Szabó Dezsőről, decemberben József Attiláról, 1946 januárjában Petőfiről, Arany Jánosról, II. Rákóczi Ferencről beszél. Színes, lendületes előadó. „Látom: a közönségem is megvan, – nevemre mindenütt tódulnak az emberek” – nyugtázza sikereit.⁶⁵ Egyik hallgatója a fiatal Dér Endre. „Azóta sem hallottam olyan szuggesztív, szabatos, színes és objektív előadásorozatot a 20. század legjellegzetesebb magyar íróinak elemzéseként – mint a csabai Madisz-ban. Azt hiszem, az írói arcképek tárgyyszerű megrajzolását inkább elősegítette, mintsem elmosta volna az előadó számtalan személyes reflexiója, a vonatkozó személyes élmények és értékítéletek szenvedélyes kitergetése.”⁶⁶ Cseres Tibor a gyulai városháza tanácstermében hallgatja egy vasárnapi ünnepen. „A rendezőség úgy tempírozta az előadást, hogy az istentiszteletek közönsége is hozzájuthasson a papi prédikációk után.

61 Cseres kifejezése, Cseres, 256.

62 L. *A tanár*. Zimonyi Zoltán: Féja Géza Esztergom-táborban, I. *Új Forrás*, 1980/6, 7-12.

63 L. többek között Darabos Pál: Emlékezés Féja Gézára, Békéscsabára és az ifjúságra. *Új Auróra*, 1979. 1., 27-33.

64 „Megtámadtak, hogy az Áchim-kollégium igazgatója vagyok, nyugdíjas állásban. [...] A MADISZ vezetőképző népfőiskolát akart alapítani, hogy a falusi szervezetek élén munkaképes elemek álljanak, s elhatározta, hogy Áchim-kollégium lesz a népfőiskola neve. De nem sikerült anyagi alapot teremteni, s így az Áchim-kollégium nem nyílt meg. Csakugyan engem akartak vezetőjének, de ez csak terv volt, ha sikerül az anyagi alapot megteremteni, a személyi kérdéseket előbb illetékes helyek elé terjesztették volna.” *Lélekben*, 204-205. 1946. február 3.

65 *Lélekben*, 199. 1945 karácsony este.

66 Dér, 9.

Kossuthról beszélt. Szava oly gyújtó hatású volt, hogy végezetül a közönség, ha fegyvert kap, s még elérheti, Világos felé indul, hogy megfordítsa Görgey döntését.”⁶⁷

Ellenfelei köpönyegforgatónak festik Fóját. Egy újabb pszichobiográfiai adat: „párthúsége”. Az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választásokat a Független Kisgazdapárt abszolút többséggel nyerte meg. Fóját ez arra ösztönözhetette volna, hogy a kisgazdák védelmébe húzódjék. „Írt Nagy Feri,⁶⁸ az újjáépítési miniszter. A Kisgazdapárt égiszé alatt működő Parasztszövetség kulturális munkájához segítségemet kéri. [...] Egyelőre kitérek, mert a Parasztpárthoz tartozónak érzem magam. A helyi kisgazdapárti vezető most szólt, hogy fogadjam el a Békés megyei lapjuk szerkesztését. Finoman visszautasítottam. Az én útjaim másfelé vezetnek.”⁶⁹ Nemcsak másfelé vezették, másfelől is indult. Amikor a Nemzeti Radikális Pártot Bajcsy-Zsilinszky a Kisgazdapártba vezette, Fója a sajtóban felvetette egy új, agrárproletár jellegű nemzeti parasztpárt gondolatát.⁷⁰

*

A népi írók és a hatalom viszonyát vizsgálva N. Pál József megállapított egy „beszédes törvényszerűséget”: a mozgalom „a változó politikai keretek között is lényegét, magatartásának struktúráját tekintve állandó maradt, miközben minden vezető politikai csoport elkerülhetetlennek tudta a vele való szembe-sülést, s a valamilyen szintű számvetést. [...] a népi írói mozgalomban termelődő gondolatokra – amellet, hogy fenntartásait kezdetektől máig megfogalmazta az éppen adott politika – szinte minden rendszernek »szüksége« volt. Olykor bevallatlan önkontrollként, máskor integrálható értékeként. A mozgalom pedig – mivel, Veres Pétert idézve: »népben-nemzetben« és soha nem politikában-hatalomban gondolkodott – változó mértékben ugyan, de mindig vállalta a »párbeszédet«, ám önfeladásba hajló békét nem kötött, autonómiáját soha föl nem adta.”⁷¹

Ez a „beszédes törvényszerűség” alakítja Fója történetét. Értékvilágát, politikai krédóját ismerve egy percig sem lehet kétségünk, hogy összeegyeztet-hetetlen a marxista világnézettel, a fokozatosan berendezkedő, s 1948-ban a ha-talmat megragadó bolevista eszmékkel és politikai gyakorlattal. Fója az önkormányzatiság és a nemzeti függetlenség híveként következetesen óvott

67 Cseres, 255.

68 Nagy Ferenc (1903 – 1979) későbbi miniszterelnök ekkor a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt és a Magyar Parasztszövetség elnöke. 1945. május 11. november 15. között újjáépítési miniszter.

69 *Lélekben*, 183. 1945. november 10.

70 Magyar parasztpártot! *Válasz*, 1936/1, 1-7.

71 N. Pál József: *A népi írókról szóló állásfoglalás és történeti-ideológiai háttere*. *Válasz évkönyv*. 1989/I. Szerk. Medvigy Endre. 1989, Veres Péter Társaság, Püski Kiadó, 171.

minden nagyhatalmi, német, majd szovjet befolyástól. A szomszéd népek összefogását, a Duna-menti konföderációt tartotta kívánatosnak. Gazdasági és szociális kérdésekben, a kollektivizmusban volt ugyan némi érintkezés a fennköltlen hirdetett (valóságban eltorzult) kommunisztikus tézisekkel, ám ezeket Féja és a népiek (pl. a szövetkezetek alakítását) erőszakmentesen, önkéntesség alapján képzelték. „A kis nép élete csakis tiszta szociális tartalommal telített kollektív életformákban történhetik. De a kollektív életformán belül minden gátat el kell söpörni az egyéni értékek kiteljesedése elől. A kollektív és az inividuális gondolat tökéletes összhangját kell kiépítenünk. [...] Az államszocializmus brutalitásával szemben nyilván a társadalmi szocializmus szélesebb élete és gazdagabb lehetőségei felé kell törekednünk. A kis népnek, ha élni akar, nemcsak »mennységét« kell őriznie és gyarapítania, hanem »minőségé« is kell nőnie.”⁷²

Elvileg képtelenség tehát, mégis jó okkal történt, hogy a kommunista párt központja (és a befolyása alatt álló politikai rendőrség) kesztyűs kézzel bánt Féja Gézával, a békés megyei vezetés pedig kifejezetten támogatta, együttműködésre törekedett vele.⁷³ Félját a nemzet, a társadalom szolgálata vezette, ezért vállalta a »párbeszédet«, ám önfeladásba hajló békét nem kötött, autonómiáját föl nem adta. Sokszor, sokan felszólították, hogy tagadja meg a múltját. „Hát: én revízióra hajlandó vagyok, de megtagadásra nem.”⁷⁴

Nem kétséges, ha nincs meg Féja Gézában a szolgálat készsége és gyakorlatiassága, eltapossák. A magatartása ellen azonban „nem lehet kifogás”.⁷⁵ A *Viharsarok* című lapban számos névtelen cikke jelent meg.⁷⁶ „A nyomdászok kéziratból szedték cikkeit – emlékezett vissza Cseres Tibor –, melyeket én szónyi javítás nélkül adtam le – tapasztalatból tudva már, hogy egyetlen hangsúlyában sem fog ellene szólni annak az általános napi és népi politikánk, amelyet a három párt együttesen folytatott és tanúsított.”⁷⁷

*

72 Magyar parasztpártot! *Válasz*, 1936/1, 6.

73 „A csabai szervezett munkásság szintén kiállt az író mellett [...] magától Révai Józseftől kérték Féja háborítatlan foglalkoztatásának biztosítását, s ezt Révai csakugyan engedélyezte is, azzal a kikötéssel, hogy az író nevét ne plakátazzák, ne nyomtassák ki a cikkei alá – amíg ő maga nem gyakorol önbírálatot tévedéseiért. – Nos, erre az önbírálatra az író soha nem kerített ugyan sort, de a Madisz-szemináriumok – ettől függetlenül – példátlan sikerrel zajlottak hosszú hónapokig.” *Dér*, 1987.

74 *Lélekben*, 195. 1945. december 19.

75 Féja Géza kifejezése. Egyik levelében Kossa Istvánra, a Szakszervezeti Tanács (Szaktanács) főtítkárára hivatkozik, aki úgy nyilatkozott, hogy a B-listánál nem a múltat kell nézni, hanem azt, hogy az utóbbi évben ki milyen magatartást tanúsított. „Az enyém ellen ebből a szempontból ugyancsak nem lehet kifogás.” *Lélekben*, 222. 1946. március 19.

76 1945. november–decemberében nyolc folytatásos Áchim-pályaképe. Írt időszerű politikai kérdésről is, pl. a Parasztpárt jövőjéről: Nyugodtan és derűsen. *Viharsarok*, 1945. november 10.

77 Cseres, 254.

Féja háború előtti és alatti tevékenységének megítélése ellentmondásos szövevény. Politika és etika, elvek, érdekek és sérelmek mozgatják. Szerepet játszanak emberi tényezők, Féja turbulens személyisége,⁷⁸ az újjáéledő népi-urbánus vita, Bajcsy-Zsilinszky és az Áchim-ügy. Esetenként Féja személye csak ütközőpont politikusok rivalizálásában.⁷⁹ Mégis viszonylag egyszerűek és jól kirajzolódnak a meghatározó motívumok. A szakirodalom – a népi írók vonatkozásában általánosságban – ezt fel is tárta. A nagypolitika szintjén a Szociáldemokrata és a Polgári Radikális Párt, még tágabban az urbánus baloldal, jelentős részben a Kisgazdapárt (főként Bajcsy-Zsilinszky Endre volt hívei) az elmarasztalást, kirekesztést szorgalmazták, a Magyar Kommunista Párt és a Nemzeti Parasztpárt a hallgatóságos beilleszkedést, együttműködést.

Végső soron három erős szándék határozta meg Féja sorsát: az urbánus baloldal *kérlelhetetlen humanizmusa*, a kommunista párt *politikai voluntarizmusa* és a Viharsarok népének, új vezetőinek *megilletődött befogadó-együttműködő készsége*.

*

Kérlelhetetlen humanizmusnak nevezem a jogaiban, majd létében is veszélyeztetett, holokauszt-túlélő magyarok eltökéltségét, hogy a háború után, ami megmarad, az „fertőzöttől mentesen maradjon”.⁸⁰

Féja a '30-as évek elején, még Bajcsy-Zsilinszky párthíveként, a Márciusi Fiatalok szemináriumának szervezőjeként, a népi-urbánus ellentét bontakozásakor kész volt vitára/párbeszédre pl. Ignótus Pállal a Cobden Szövetségben.⁸¹ Sinka *Himnuszok Kelet kapujában* című kötetét ismertetésre ajánlotta Ignótus Pálnak, Zsolt Bélának.⁸² Az 1937. március 15-i Múzeum-kerti gyűlésről írva a Szép Szó társszerkesztője, József Attila Féja „új körét” említi: „Erre a múzeumi gyűlésre nem mentem el. Nem mentem el, bár talán szívesen meghallgattam volna Féja Gézának, ennek a lobogótüzű igehirdetőnek (új köre ennek mutatja), magyarán szólva fanatikus propagandistának fölhevült szavait [...]”⁸³ A Szép Szó szerkesztői 1937 tavaszán és őszén, a *Viharsarok* lefoglalásakor, illetve

78 „Személyiségének volt [...] egy kevésbé vonzó: szarkasztikus-pletykáló, vitriolosan gúnyolódó oldala is: feketenyelvűsége. [...] Szarkasztikus természetű, feketenyelvűsége bizonyára erősen közrejátszott abban, hogy a zseniális irodalmár és páratlan bátorsággal hadakozó, remek szociográfus, a *Viharsarok* kapudöntő írója »száműzetési« éveit meghosszabbodtak Csabán, Tomijában.” Déry, 9.

79 Pl. Gyuska megyei párttitkár és Szobek volt főispán között. *Lélekben*, 200. 1945. december 29.

80 Följelentés. *Szép Szó*, 1938. december, 252.

81 Hevesi András: Népi vagy polgári kultúra? *A Toll*, 1933. júl. 18., 93–102. Vita Féja Gézával a Cobden Szövetségben. *Mi a jobboldaliság és mi a baloldaliság?* Cobden, 1937. júl.–aug., 239–240. *Féja Géza és Ignótus Pál vitája a Cobden Szövetségben*, Cobden, 1937. szept.–dec., 260.

82 Féja, 2003, 45.

83 József Attila, 274.

a per idején szolidaritásukról biztosították Féját,⁸⁴ aki a népiek közül láthatóan a legközelebb került az urbánusokhoz – és ugyancsak ő volt az, akit ugyanez a kör egy év múlva „feljelentett” „a jövő nemzedéknek, a leendő oknyomozóknak és olvasóknak, a történelem hatalmas restanciával terhelt ítélőszéke előtt”.⁸⁵

A „feljelentés” oka a *Fejtő-Fischl* ügy, egy névtelen jegyzet a Kelet Népe 1938. decemberi számában. Fejtő Ferenc – aki néhány hónappal korábban Franciaországba emigrált – a *Budapesttől Párizsig* című memoárjában így emlékezett az esetre: „Meglépett a népiesek új orgánumában, a *Kelet Népe*-ben megjelent rosszindulatú támadás: a cikkíró utalt zsidó származásomra, és megbélyegezte »dezertálásomat«, és »gyávaságomat«. Szökésemmel, nemde, bebizonyítottam, hogy semmi sem köt a magyar kulturális élethez... Ilyen körülmények között – folytatta – meghökkenítő, hogy a szocdem sajtó továbbra is közli az írásaimat. Az ilyen embereknek – szerinte – el kell tűnniük a magyar életből, és minden becsületes magyar embernek el kell fordulni tőlünk. Ezt a támadást nem holmi nációk közölték, hanem egy olyan szerkesztőség, amelyet az egyik legismertebb népi író, Féja Géza vezetett. Ez a denunció írás annál inkább megdöbbentett, mivel Féjával, akivel annak idején Hatványéknál találkoztam, szívélyes kapcsolatban voltam, és kevéssel távozásom előtt dicsérő cikket írtam a paraszti nyomorúságot tárgyaló, *Viharsarok* című könyvéről; amikor a bíróság Féját elítélte a könyvért, a *Szép Szó* hasábjain tiltakoztam az ítélet ellen s biztosítottam őt szolidaritásunkról.”⁸⁶

A *Kelet Népe* cikkére Gáspár Zoltán, Ignóus Pál és Remenyik Zsigmond válaszolt: „Igen, följelentjük a kortársaknak, Magyarországon belül és kívül tartózkodó magyaroknak, a demokrácia híveinek és hívőinek, s mert minél szorongatóbb a pillanat, annál messzebbre kell néznünk: a jövő nemzedéknek, a leendő oknyomozóknak és olvasóknak, a történelem hatalmas restanciával terhelt ítélőszéke előtt is följelentjük a csalárdságot, kétértelműséget és nemtelenséget, mely egy szomorú időben a lelkeket és papirosokat ennyire megferdítözhette. Mi lesz a sorsunk a közeli jövőben, mely a mi eszméinkhez hű embernek minden eddiginél súlyosabb és kockázatosabb megpróbáltatást tartogat?

84 „Kedves Barátunk! Addig is, amíg alkalmunk lesz Veled személyesen beszélni, ezúton fogadd teljes együttérzésünk kifejezését. Könyved elkobzásával szemben, természetesen, a Szép Szóban is állást foglalunk. Baráti üdvözlettel Horváth Tibor, Ignóus Pál, József Attila, Fejtő Ferenc, Hatvani Bertalan.” Féja, 2003, 81., 1937. április 9. Összel, a *Viharsarok* törvényszéki tárgyalásakor Ignóus Pozsonyból képeslapon üzen: „Addig is, míg személyesen beszélhetünk, sokszor ölel, s mindenben veled érez Ignóus Pál.” A képeslap aláírója – Remenyik Zsigmond, Győry Dezső, Bodnár István, Andreánszky István mellett – „szerepeltetted üdv. Fejtő Ferenc.” Pozsony, 1937. október 15-i keltezéssel. Féja, 2003, 86. A kötetben „beszélhetünk” helyett tévesen „beszélgetünk” olvasható. Az eredeti fénymásolata a birtokomban.

85 *Följelentés*, 251–252.

86 Fejtő Ferenc: *Budapesttől Párizsig. Emlékeim*. Ford. Balabán Ferenc. 1990, Magvető, 215–216.

Mennyi marad fizikai valónkból s mennyi emlékünkből? Nem tudjuk. De akarjuk, hogy ami megmarad, az ettől a fertőzettől mentesen maradjon.”⁸⁷

A Szép Szó nem firtatta, hogy ki a névtelen írás szerzője. A „csalárdság, kétértelműség és nemtelenség” vétkét – egyébként ilyenkor szokásos módon – a felelős szerkesztő, Féja nyakába varrták. Két megjegyzés kívánczik ide. A *Kelet Népet* Szabó Pállal együtt jegyezték, Féja társszerkesztő, mégis egyedül ő a gyanúsított. Biztosra vehető, hogy Ignotusék Féját tartották szerzőnek.⁸⁸ Feltevésüket nem zárhatjuk ki. Féja indulatai olykor elszabadultak, cikkei „épp úgy táplálkozhattak egy momentán elolvasott újságcikkből, egy könyvből, mint abból a véletlenből, hogy valakivel találkozott az utcán és vitába keveredtek, amivel kapcsolatos legszemélyesebb nézeteit Féja mindig cikkekben akarta megírni.”⁸⁹ A *Kelet Népe* „fischlező” írása egy budapesti folyóiratban, valamint „jelentéktelen külföldi folyóiratokban” „a magyar népi arcvonal íróiról” megjelent „durva és hazugságtól hemzsegő” Fejtő-támadásokra hivatkozik, ez dühíthette fel a lobbanékony névtelen szerzőt. Csakhogy 1938. szeptember-november között hirtelen felindulást kiváltó cikket Fejtőtől sem a *Szép Szóban*, sem a *Népszavában* nem találtam, s azt sem tudjuk, mely külföldi folyóiratokban jelenhettek meg a népieket támadó írások. Okot adhatott volna Fejtő igaztalan és sértő Illyés-pamfletje,⁹⁰ de az fél évvel korábbi; Illyéshez fűződő viszonyát ismerve, és az eltelt idő miatt aligha ez bőszíthette fel Féját. Lehet, hogy mégsem ő a szerző?

A „kérelmelhetetlen humanizmus” első ízben a Fejtő-Fischl jegyzet miatt hívta tetemre Féját. A ’40-es években írt cikkei (főként Stefan Zweig „nekrológja” és az ún. Negresco)⁹¹ miatt 1945 után kiközösítése végleges, úgy tűnik, örökletes és hatályos mindmáig.

A magyarságukból kirekesztett magyarokat „törvényes-törvénytelenség” fosztotta meg a jogaiktól, idegen hatalom kezére jutottak, családjuk „füstbe ment”.⁹² A gettó, ha lázadásról álmodott, miről? Kitorni a városba – „nem a közműveket elfoglalni, nem a kaszárnyákat bevenni – csak, amihez a legteljesebb jogunk van, hazamenni és lefeküdni a saját ágyunkba, bebújni a saját paplanunk alá, amely tegnap még törvényes polgári pajzsunk volt”.⁹³

87 Följelentés, 251–252.

88 A szerzőt a bibliográfiák nem azonosítják. Balogh Ferencz *Féja Géza* bibliográfia című összeállításában nem található (Békés Megyei Könyvtár, 1997, MEK). Varga Rózsa–Patyi Sándor: *A népi írók bibliográfiája* (Akadémiai, 1972) kötet névtelenül *A mozgalom kialakulása, élete, programcikkek, viták* fejezetbe vette fel.

89 Dernői Kocsis László jellemezte így 1946. január 2-i tanúkihallgatásán.

90 Gerson du Malheureux álnéven: Világnézeti poligámia avagy Felsülésem Illyepusztaital. *Szép Szó*, 1938. július, 38–42.

91 Öngyilkosság. *Magyarország*, 1942. február 24., illetve Razzia Mekkában. *Esti Magyarország*, 1942. május 20.

92 A holokauszt túlélők keserű eufemizmusa a halálra, hasonlóan a „balra ment” kifejezéssel.

93 Zsolt Béla: *Kilenc koffer*. Internet.

A holokauszt túlélőkben volt harag, indulat, bosszú (is). Kérdés: arányba lehet állítani ezek mértékét a természetjog, a Tízparancsolatot mérhetetlen megtiprásával? És volt „érett és tűnődő kevésszavú alázat” is, sine ira. Remény a messzefénylő szabad jövőre. De csak remény, mert az idő nem hozta meg az értékek egyezségét sem a kánonban, sem az irodalmi életben.

A kommunista párt voluntarizmusa. A kommunista párt legfelső vezetése és ideológusai (Rákosi Mátyás, Révai József, Lukács György, Horváth Márton) taktikából számoltak a népiekkel, Féjával is.⁹⁴ Úgy vélték, a mozgalom felhasználható a saját szellemi-politikai szektájuk igazolására, céljaik leplezésére. Szükségük volt szociális nézeteikre, még inkább híveikre. A hatalom megszerzéséhez tömegtámogatást akartak szerezni. Révai József 1945 decemberében a *Marxizmus és népiesség* újrakiadásához írt előszavában így indokolta műve időszerűségét: „A marxizmus álláspontját nemcsak azért kellett szembesítenni a népiek nézeteivel, hogy őket neveljük, hanem azért is, hogy önmagunkat neveljük. A népiesekkel szemben bizonyítani azt, hogy a kommunista álláspont népi, nemzeti, demokratikus álláspont, egyben azt jelentette, hogy pártunkon belül bizonyítottuk a népi, nemzeti, demokratikus álláspont szükségességét.”⁹⁵

A kommunista párt központja – Rákosi Mátyás öccse, Bíró Zoltán személyesen is, aki 1945 decemberében Békéscsabán járt – azt tanácsolta a megyei szervezetnek, hogy dolgoztassák a kultúr munkában Féját, de kifelé ne mutassák a kapcsolatot, s majd előkészítik ügye végső rendezését: legitimálását.⁹⁶ A suba alatti együttműködésre koalíciós partnerük miatt kényszerültek.

A megilletődött vidék befogadó készsége. A kommunista párt helyi szervezete szintén számolt Féjával, ám egészen más indítekből, mint a központ. A jó képességű, jellemzően autodidakta vezetők őszintén, kissé megilletődötten fogadták az országos hírű, közējük csöppent (száműzött) író. A megye művelődésére nézve hasznosnak,⁹⁷ személyüket illetően dekórumnak tekintették.

Cseres Tibor, a szemtanú, évtizedek távolából úgy látta, hogy Féja, „ha az ízek keserűbb felét kitörölte szájából az idő múlása, talán legmelegebb sikereit ezekben az években lelta meg. Mert ki állt ott mellette? Serdülő fia (akiről le nem vette apai gondviselő szemét) s testközelben az egész város, talán az egész me-

94 Ilyés Gyula 1945. május 9-én este Rákosival, Gerővel, Révaival alkudozott: „sem Szabónak, sem Némethnek nem eshet baja, Tamásinak, Kodolányinak, Féjának sem (utóbbi ők mondták)”. Ilyés, 361.

95 Révai József: *Marxizmus és népiesség*. Bp., 1946, Szikra Kiadás, 10.

96 *Lélekben*, 200. 1945. december 29.

97 „Munkájának eddigi eredménye igen nagyra értékelendő. Békéscsabán a diákság nagy részét be tudta vonni a rendszeres oktatási munkába, ami itt eddig senkinek sem sikerült. De nem pihent meg az elért kezdeti eredményeken. Anyagi nyomora, hiányos táplálkozása ellenére fáradhatatlanul dolgozik az ifjúság felrázásán és demokratikus művelésén könyörödmánnyal egyenlő ellenszolgáltatásért.” Lerner Pál jelentése. L. Feitl.

gye népe, amelytől nem várt semmit, s amely nem tudott mit kezdeni vele azonkívül, hogy ámulva hallgatta.”⁹⁸

Féja helyi legenda, országos hírű ember, aki ott jár-kelel az utcákon, „hónapokig nem tudtak betelni vele, akik felismerték”.⁹⁹ Békéscsaba köz- és társasági életében népszerűsége tett szert. Meghívták, „adták házról házra, alig maradt estéje üresen, versengtek az értelmiségi háziasszonyok, hogy őt megvendéghessék, s utána éjfél-ig-hajnalgig hallgathassák tanításait, kinyilatkozásait s történeteit”.¹⁰⁰ Vendéglátói között ott van a kommunista párt megyei titkára. „Gyuska Jánosnál voltam vacsorán, a kommunista párt megyei titkáránál. [...] A kultur-ügyeket Vizsnyiczay intézi, cipész volt, öröm vele dolgozni. Megértő, jóindulatú és fáradhatatlan. Ő is meghívott a múltkor.”¹⁰¹ Karácsony első ünnepét nála tölti fiával együtt ebéden – vacsorán. Szilveszterre Ligeti László, a politikai rendőrség megyei vezetője hívta meg.¹⁰² Ezek a vendégségek a házigazdák többségének autodidakta önképzési alkalmak is. A színesen mesélő vendég szép, igaz ismeretekkel és érdekes anekdotákkal, zaftos pletykákkal viszonzta a traktát.

Féja 1945 utáni helyzete ellentmondásosságát jelzi, hogy a helyi baloldali, kommunista és szociáldemokrata vezetők olykor saját országos központjukkal szemben is kiálltak mellette, emberségessé szelídítették az ellene indított eljárás egyes fázisait, sőt állítólag még egy önbíráskodó kivégzési szándéktól is megóvták. Elvi alapon és meggyőződésből védték azt az író, aki az 1930-as évektől szószólója volt ügyüknek. Megmutatkozik ebben az átlátható és így vállalható emberi viszonyok jelentősége, a helybeliség szerepe. Védelmet nyújtottak, mert tudták, hogy cikkeiben lépten-nyomon a társadalmi átalakulás, a változás és előrelépés távlatait kutatta.

A helyi hatalomnak arca is van. És sorsa.

Az első, akivel Féja kényszerűen találkozik, a Békésen őt kihallgató Ligeti (Lerner) László (1911–1991). Az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulása után, 1944 decemberétől vett részt a rendőrség vidéki egységeinek szervezésében, majd 1945 tavaszától 1946 márciusában történt elbocsátásáig őrnagyi rangban a Békés megyei rendőrség politikai osztályát vezette.¹⁰³ Zsidó ember, holokauszt túlélő. Lőcsei (Lerner) Pál (1922–2007) újságíró, szociológus, '56-os forradalmár bátyja.¹⁰⁴ Olvasta és becsüli a népi írókat. Amikor Németh László kihallgatására kerül sor, váratlan fordulat következik: a beharangozott „német” író Ligeti

98 Cseres, 256.

99 Cseres, 255.

100 Cseres, 255.

101 *Léleekben*, 150. 1945. június 1.

102 *Léleekben*, 200. 1945. december 27., 29.

103 Féja, 2001, 19. Féja Endre jegyzete.

104 Lerner Pál ekkor Békéscsabán a Magyar Kommunista Párt városi agit-prop. osztályának ideiglenes vezetője.

azonnal felismeri, bocsánatot kér tőle, hogy a többiek közé a falhoz állította. „Kijött az asztal mögül, széket húzott oda, nekem is, magának is.” A vallatás – Németh szavaival – tète-à-tète¹⁰⁵ diskurzussá alakult. Ligeti elmondta, hogy „Féját is rettenetesen sajnálja, tehetséges ember, de kénytelen őt őrizetbe venni.”¹⁰⁶ A felbujtás alaptalanságát tisztázva Ligeti László a szovjeteket informáló miatt köteles Féját Békéscsabára előállítani, és a politikai rendőrség központi szerveinek az állásfoglalását kérni. „Ott a rendőrség egyik hivatali szobájában biztosított civilizált éjjeli szállást és vendéglői kosztot számára.”¹⁰⁷

Láttuk, Ligeti Féjával együtt szilveszterezik, közeli viszonyba kerülnek. Féja Endre így ír erről: „kölcsonös rokonszenven alapuló barátság jött létre közöttük. Apám megismerte Ligeti László családjának tragikus sorsát: 62 éves édesapja, Lerner Sámuel, öngyilkos lett a deportálása előtt; 62 éves édesanyja, 28 éves felesége és 8 éves kislánya Auschwitzban pusztult el. Ekkor és ennek hatására írta az alábbi sírverset, amely Lerner Sámuelnek, a Farkasréti zsidó temetőben felállított fekete gránit síremlékén olvasható: „Zord időkét éltünk, az erőszak / gyilkos fegyvere aggot, gyermeket, / nem kímélt, és / már feledni kezdtük, / hogy erre járt a szeretet. // A hősi szív elvadult napokban / hangtalan viselt minden szenvedést, / letarolták lombját, koronáját, / és tépni kezdték nemes gyökerét. // Tudott áldozni, de elszakadni / a magyar földtől sohasem tudott; / meghozta inkább, mit ember hozhat, a legfőbb, legfőbb áldozatot: // oltárra vitte, ami megmaradt, / legdrágább kincsét, férfiéletét, / boldogabb utód, állj meg sírjánál, / hullass könnyet és példáját dicsérd!”¹⁰⁸

Az átlátható emberi viszonyok zavarják a hatalomtechnikát. A közösségek megbontásával becsületes emberek janicsárrá tehetőek. Az 1945 után gerjesztett társadalmi vákuumjelenség sok közösséget megbontott. Tömegnyi szervezett munkást emelt ki kádereként és szórt szét az országban, ahol gyökértelenül a proletárdiktatúra vak eszközei, sok esetben áldozatai lettek.

Gyuska János (1911–1954) sorsa is ezt mintázza. Sokgyermekes békéscsabai szlovák nemzetiségű evangélikus családból származott. Három elemiit végzett, autodidaktaként képezte magát. Gyermekkorától fizikai munkás, kőművesek mellett napszámosként elsajátította a szakmát. A szakszervezeti mozgalom, majd az illegális KMP tagja, tevékenységéért egy évre bebörtönözték. Féja így jellemezte: „Széles látókörű, becsületes, tiszta szívű és nagylelkű a szó legnemesebb értelmében. Mint béresfiú kezdte, tömérdék szenvedésen ment keresztül, hozzám a legnehezebb órákban olyan tárgyilagos és emberséges volt, mint kevesen az életben. Emberségessége pedig nem polgári szentimentalizmus, hanem férfias, komoly szolidaritás az emberrel.”¹⁰⁹

105 Bizalmas, négy szemközti.

106 Németh, 12.

107 Féja, 2001, 19. Féja Endre jegyzete.

108 Féja, 2001, 20. Féja Endre jegyzete.

109 *Léleken*, 150. 1945. június 1.

Gyuska János Békés megyében a helyén volt, az MKP megyei titkáráként nem lett eszköz-ember. 1946-ban „egyelőre – 6 hónapra – Pestre megyéi pártiskolára”.¹¹⁰ Lényegében kivonják a megyéből, felfelé buktatják. A Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetségének miniszteri biztosa lesz (1947–1949), majd a Magyar Néphadsereg őrnagya (1949–1954). Talaját veszti, erkölcsileg és politikailag is meghasonlik, 1954. október 19-én kora reggel, 5-6 óra között öngyilkosságot követ el.¹¹¹

2. Források

Féja Géza népbírói ügyének elsődleges forrása: HU BFL - XXV.2.b - 2454 - 1946 Budapest Főváros Levéltára. A jogszolgáltatás területi szervei. Budapesti Népjogúgyászati iratok. Büntető iratok ide egyesítve: 4894/1946.

Emellett számos másodlagos forrást találunk az író hagyatékában, kortársak visszaemlékezéseiben, újságcikkekben. A legjelentősebb Supka Magdolna és Féja Géza levelezése.¹¹² A Békésre érkezés és az eljárás megszüntetése közötti időből (1945. március – 1949. január) másfélszáznál több (zömmel Féjától származó) levél maradt fenn. A forrásértékük rendkívül magas. Őszinték, feltárulkozóak. Baráti kezek hozzák-viszik, kerülik a postát. Nincsenek „kikacsintások” az új hatalomra. Ugyanakkor az értesülések java hallomás, gyakran ellentmondóak. Ellenőrzésre szorul(ná)nak. A kutatás ilyen részletekkel nem bíbelődhet, talán nincs is értelme, mi több: lehetetlen. Például ma már eldönthetetlen, hogy a fővárosi vagy a vidéki – egyként az MKP befolyása alatt álló, de egymással (az egyesítésükig) rivalizáló – főkapitányság „piszkálta-e”¹¹³ Féja ügyét? Egyáltalán a politikai rendőrség volt-e a mozgató, vagy ellenkezőleg, inkább fékezte az eljárást.

Három fontos forrást nem sikerült fellelnem. Az egyik Féja Géza hosszú¹¹⁴ „életvallomása” a második világháború előtti és alatti tevékenységéről, amelyet Péter Gábor felszólítására írt 1945 szeptemberében. A gépirat indigóval készült, s egy példányt Supka Magdolnának (volt feleségének) adott át. A tartalmára Féja Géza 1946-os rendőrségi vallomásából következtethetünk.

110 *Lélekben*, 205. 1946. február 3.

111 Gyuska János tiszti személyi okmánygyűjtője, Hadtörténelmi Levéltár. Jelzet száma: 28113. Halála dátumát a neten elérhető életrajzok tévesen közlik, egy nappal korábbra teszik.

112 *Lélekben*. Fontos adatokat kapunk Püski Sándor, Erdei Ferenc, Illyés Gyula és mások leveleiből is. L. Féja, 2003.

113 Féja kifejezése: „Ligetitol három napja újabb értesítés jött, hogy a vidéki főkapitányság piszkálja ügyemet.” *Lélekben*, 173. 1945. október 3.

114 Többször említi, eltérő adatokkal. „Megírtam 32 gépelt oldalon önéletrajzomat, s 12-én ajánlottan feladtam Péter Gábornak.” *Lélekben*, 166. 1945. szeptember 13. Kihallgatási jegyzőkönyve közel 50 gépelt oldalról szól.

A másik elveszett vagy lappangó forrás Féja Géának egy szintén hosszabb feljegyzése 1945. december végén. „Írtam Révai Józsefnek, leírtam a gyulai esetet.”¹¹⁵ „[...] mértéktartóan írtam, válaszoltam szerepem, okait, indokait, munkám pártok feletti mivoltát, s azt is, hogy ha kívánják, egészen félre állok.”¹¹⁶ Nem tudjuk, Révai szólította-e fel a számadásra, Féja maga érezte szükségét, esetleg helyi mentorai, pl. Gyuska János javasolta? Nem mellesleg a beszámolót Gyuska maga vitte fel Révainak. A dolog előzménye: a gyulai Nemzeti Bizottság egyhangú határozattal meghívta Félját könyvtár- és múzeumőrnek. Erről kellett magyarázkodnia, vagy arról, hogy egyre „láthatóbb” szereplője Békés megye kulturális életének?

A harmadik kallódó forrás egy nyilatkozat, amelyet Erdei Ferenc kért tőle 1948-ban: „hajlandó volnál-e valamiféle egyenes és félre nem érthető deklarációt tenni, amelyben a mi ízlésünk határai között az is benne foglaltatnék, hogy egynémely korábbi cselekedeted revízió alá veszed”. Féja írt egy nyilatkozatot, de ez, a megjegyzése szerint: „nem volt elég”.¹¹⁷

*

Féja Géza népbírószági ügyét 1987-ben ismertem meg a Szent István Bazilika alagsorában, Budapest Főváros Levéltára gyűjteményében. Tételesen az alábbi iratokat tanulmányoztam:¹¹⁸

1. 1946. január 2. A Magyar Államrendőrség budapesti Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya tanúvallomási jegyzőkönyvei Féja Géza gyanúsított elleni bűnügyben. Tanúvallomást tevő kihallgatottak: Dernői Kocsis László, Stella Adorján, Fodor József, Boross Elemér és Horváth János.
2. 1946. január 16. A Politikai Rendészeti Osztály jelentése Féja Géza népellenes bűntett ügyében lefolytatott nyomozásáról, majd
3. 1946. február 14. újabb jelentés a pótnyomozásról.
4. 1946. február 19. (érkeztetési dátum) Nyomtatvány: a Politikai Rendészeti Osztály a bizalmas feljelentés alapján népellenes bűntett miatt Féja Géza ellen indított nyomozás ügyét átadta a Budapesti Népügyészségnek. Az eljárás nyomozati szakból ügyészi szakba lép.
5. 1946. február 20-i érkezési pecséttel a politikai rendőrségtől egy publikációs lista és egy idézetjegyzék a Budapesti Népügyészséghez.
6. 1946. március 7. Azonosítatlan miniszteri biztos véleménye a Nép-főügyészségnek *Féja Géza ügye* címmel. Aláírás nélküli gépiratmásolat, 8 oldal.

115 *Lélekben*, 200. 1945. december 30.

116 *Lélekben*, 201. 1946. január 5.

117 Erdei Ferenc Féja Géának 1948. január 15. Féja, 2003, 198.

118 Az iratok keletkezési/érkeztetési dátumát kiemeltem, így az eljárás krónikája is követhető.

7. 1946. április 5.¹¹⁹ Féja Géza kihallgatása a békéscsabai rendőrkapitányság Politikai Rendészeti Osztályán.
8. 1946. április 11. (érkeztetési dátum) ifj. dr. Fóris Lajos ügyvéd datálatlan feljelentése a Budapesti Népügyészséghez Féja Géza újságíró, békéscsabai lakos ellen népellenes magatartás miatt.
9. 1946. április 27. Major [Róbert] miniszteri tanácsos négy oldalas gépírással feljegyzése Féja Géza ügyéről a Népügyészségnek és a Népfőügyészségnek.
10. 1946. május 8. A Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának átírt a Népügyészségnek: február 17-én már megküldték a Féja Géza ellen indított nyomozás ügyiratait.
11. 1946. május 21. Major [Róbert] miniszteri tanácsos megküldi átírtait a Népfőügyészségnek Féja Géza ügyében.
12. 1946. június 6. A Budapesti Népügyészség kivonata a terhelt politikai természetű irodalmi működéséből a népellenes bűncselekmény elkövetésével gyanúsított Féja Géza bűnügyében.
13. 1947. január 10-i kelettel dr. Aczél Endre népügyész aláírásával az 1946. június 6-án kelt kivonatolás kiegészítése.
14. 1947. november 4. Dr. Aczél Endre népügyész benyújtja a Vádiratot.¹²⁰
15. 1948. január 21. Dr. Ferencz Tibor, a népügyészség vezetője Féja Géza iratait hivatalos használatra visszakéri a Népbíróság elnökétől.
16. 1948. december 24. A Budapesti Népügyészség a vádat ejti.
17. 1949. február 9. A Budapesti Népbíróság végzése a bűnvádi eljárás megszüntetéséről.

Az iratokat annak idején kijegyzeteltem, a fontosabbakról teljes, betűhív másolatot is készítettem. Szerencsére, ugyanis Budapest Főváros Levéltára 2020. június 29-én – amikor néhány, kisebb jelentőségű részlet tisztázása érdekében újra kikértem – arról tájékoztattott, hogy az anyag (talán beázás miatt) elpusztult.

(Folytatjuk)

119 Féja kihallgatására március 23-án délelőtt került sor, erről még aznap este részletesen beszámolt Supka Magdolnának. Megemlítette, hogy a politikai rendőrség „tárgyilagosan s feltűnő igazságérzékkel tárgyalta az ügyet,” amely „eléggé lassan megy. [...] miután a pol. rendőrséggel nem érték célt, egyesek a népügyészségen keresztül akarnak eljárást ellenem.” *Lélekenben*, 223–225. 1946. március 23. Figyelmet érdemel, hogy kihallgatására nem előállítással került sor, és nem Budapesten. Lehet, hogy kihallgatása után a jegyzőkönyvet Féja otthon maga készítette el, s április 5-én adta le, ennek tudható be az eltérő keltezés.

120 A Szociáldemokrata Párt napilapja, a Világosság másfél évvel korábban hírül adta: „Készül a vádirat Féja Géza ellen. Féja Géza, a jobboldali politikához csatlakozott falukutató író ügyében dr. Aczél Endre népügyész a közeli napokban elkészíti a vádiratot.” 1946. június 8., 2.